

által behatárolt térhiány okoz és nem a valójában rengeteg részletre kiterjedő, minden problémát átfogó szintézis indukál – meg kell állapítanunk, hogy Gyarmati György ezúttal is szakszerű munkát végzett. Kötete, amellet hogy tartalmas, sok adattal

és illusztrációval rendelkező munka, stílusát tekintve élvezetes, olvasmányos is egyben, és alkalmas arra, hogy minél szélesebb olvasó- közönséget szólítson meg.

Lakatos Artúr

KULTÚRAKÖZI ÍNYENCSÉG

Mária Kurdi (ed.): *Literary and Cultural Relations: Ireland, Hungary and Central and Eastern Europe*

■ 2007 volt az első év, amikor a HUSIS (Hungarian Society for Irish Studies) konferenciát szervezett az ír tudományok képviselőinek előadásaisal – a rendezvény helyszíne a Pécsi Tudományegyetem volt. Jelen kötet a konferencián elhangzott előadások válogatása, benne magyar, romániai, cseh, lengyel, ír és amerikai irlandisták tanulmányaival.

A kötet fűlszövegét a dublini University College professzora, Anne Fogarty írta; megfogalmazásában a könyv olyan esszégyűjtemény, mely a modern ír kultúra közép- és kelet-európai recepciójának igencsak alulvizsgált történetét kívánja bemutatni. Kulcs-szerzők fordításáról, kevésbé vagy igen híres ír darabok adaptációjának hogyanjáról és miértjéről próbál válaszlehetőségeket adni olyan munkák keretében, melyek valamilyen egyedi nézőpontból közelítenek az ír tanulmányokhoz. A kötet szövegeiben említett, illetve idézett szerzők között olvashatjuk Jonathan Swift, John Millington Synge, Flann O'Brien, Samuel Beckett, Brian Friel, Seamus Heaney, Derek Mahon vagy Martin McDonagh ír írók, költők, drámaírók, kritikusok, irodalmárok nevét. Az esszék a felsorolt szerzők műveinek európai utóizét kívánják felfedni, s ebben a kontextusban a hangsúly nemritkán egy bizonyos „kérődző” reflexre tolódik, az eledel úgynevezett kétszeri átrágására olyan értelemben, hogy rendszerint arról születik írás, ami megíródott, s így egyes művek, egyes szerzői nevek

más-más enzimmenyiségben fordulnak elő a kötet oldalain.

A szövegek peremén a migráció kétoldalísága is megvillan – kelet-közép-európaiak Írországbán és ír szerzők, ízek Közép-Európában – megváltoztatva a migráns leképezésének, körvonalazásának nyelvét, módozatát. További problémák, melyeket a kötet megszólaltat, a rasszizmus, empátiahiány és kulturális elhanyagolás, félreértés az egyes nemzetek irodalmi közegeiben. Az identitás bevett formáiról, gender-szemiotikáról, illetve a nyelvi fordítás lehetőségeiről és korlátairól is esik szó egyes írásokban. Ily módon a sokat emlegetett *multikulturális csere* messze ható politikai, illetve szociális értelemben vett importálására is fény derül.

A szerkesztő előszava első lépésként említést tesz az Irish Studies kutatások terén szervezett nemzetközi konferenciák, projektek, események előzményeiről, jelenéről, sorsáról, illetve a jövőbeli törekvésekről, tervekről. A kötet szerkesztőjeként megfogalmazza ennek multi- és interkulturális, illetve összehasonlító perspektíváit, ami az esszék, dolgozatok célját, szerepét, sokoldalúságát és nem utolsósorban egymásmellettíségét illeti. A kötet a tizenkét írást két hatos csoportra bontja. Az így körvonalazott két esszégyűjtemény tematikájában és problémafelvetésében egyaránt eltér, bár továbbra is közös marad az ír tanulmányok többoldalúságának fölülvizsgálása s egyidejű gaz-

dagítása különböző irodalmi, nyelvészeti, kulturális és szociális indíttatások felől. Az előszó a földrajzi távolságot inkább ütőkártyának látta, mint gátnak.

A *Dráma és színház* (Drama and Theatre) fejezetet alkotó első hat szöveg feltárja az emlegetett interkulturális csere esetlegességeit is. Patrick Lonergan, a Synge Summer School igazgatója Írországból megforduló közép-európai társulatok tevékenységeiről ad rövid beszámolót, s többek között az Írországra bevándorló közép-európai színészek fontosságát hangsúlyozza az ír színpadon, azt tanúsítva, hogy az így született „vegyes” társulatok új szintet adnak a klasszikus daraboknak, sőt a színpadra vitt műveknek megújult és igen értékes hitelességet kölcsönöznek. Donald E. Morse a beckett-i abszurdot vizsgálja Páskándi Géza műveiben, megmutatva az abszurd nyugati (metafizikus) és keleti (az önkényuralom által legyőzött egyén) változatainak különbségét. Esszéjéhez társul a P. Müller Péteré is, aki mintegy példázza Morse teóriáit McDonagh *The Pillowman* című darabjában. További két írás a színház és dráma kategóriában Brian Friel színműveit tárgyalja magyar színpadon. Bertha Csilla mai kulturális-ideológiai megoszlásokat szólaltat meg posztkolonialista kontextusban, míg Csikai Zsuzsa Friel és Frank McGuinness Csehov-fordításait figyeli meg, pontosabban a *Ványa bácsi* adaptációját, ír színpadra való átültetését – egyben megmutatva az ügy másik oldalát, azt, ahogyan az ír irodalom olvassa Kelet-Európát.

A kötet egyik igen érdekes darabja Ondrej Pilný írása, amely az ír dráma és színház funkciójáról és működéséről beszél Csehországban. Vizsgálatának elsődleges célja közelebről megnézni a cseh színpadi életet ma, illetve az ír dráma interakcióját a közép-európai drámával. Beszámol az ír dráma igen gazdag jelentéséről a cseh színházakban: 2000 és 2007 között mintegy hatvan ír darabot játszottak, melyből harminc premier volt a cseh nézők számára. Martin McDonagh összes művét feldolgozták, s számos ír klasszikus darabot a londoni Royal Court Theatre előadásából is színpadra alkalmazták. Kérdésként vetődik fel az ír drá-

ma népszerűsége e kis országban, s Pilný számos válaszlehetőséget ad e népszerűség okairól, de ugyanakkor a hiányosságokról is. Nagyrészt a fordítóknak tulajdonítja az érdemet, akik hangsúlyosan befolyásolják azt, ami a piacra kerül – így jelennek meg nem kanonizált szerzők nevei is a cseh színpadokon, mint például Edna O'Brien vagy Geraldine Aron. Másrészt színházigazgatók esetleges választásain is múlik, hogy mit tűznek műsorra (úgynevezett „chance discovery” útján), ilyenkor gyakran sikeresek az ír darabok. Kevés azonban az írott recepció – többnyire csak recenziók születnek, melyek ráadásul kevésbé összpontosítanak a darabok ír mivoltára. Továbbá észlelt hiányosság, hogy még nem született írás a két ország koloniális leigázottságában felismerhető párhuzamokról, sem a két nemzeti történelem összevetéséről. Végül arra a kérdésre, hogy egyáltalán miért kedveli a cseh közönség az ír ízt, több teória született: az olyan írók, mint McDonagh, nem részei a Csehországban egyetemesen elfogadott „hidegvérű színháznak” (theatre of coolness), s a cseh közönségnek zamat a provinciális és vidéki váz; az ír dráma lehetőséget ad olyan szereplőkkel való érzelmi azonosulásra, akik közönséges, változatlanul ismétlődő gyengeségei rokon helyzetet mutatnak a nézők magánéleti tapasztalataival.

A kötet második esszécsoportja *Kultúra-közi dialógus és fordítás* (*Cross-cultural dialogue and translation*) címmel a próza és vers felé nyit, pontosabban olyan irodalmi mítoszok felé, mint Joyce, Swift, Flann O'Brien vagy Seamus Heaney, ugyanakkor betekintést enged történelmi/történeti affinitások, kulturális dialógusok, elsősorban a fordítás, interpretáció, átrás és publikálás kérdéseibe. Carla King dublini egyetemi előadó két egymással kortárs közszereplő, Michael Davitt és Kossuth Lajos rokon gondolkodását, nacionalista és liberális politikai nézeteit vizsgálja a két politikus recepciójában. Vöő Gabriella a *Nyugat* 1908 és 1941 közötti évfolyamai alapján végez pontos számításokat az angol és ír irodalom recepciójáról magyar irodalmi, kulturális sajtóoldalakon. Olvasatomban a kötet legizgalmasabb írásai közé sorolható e beszámoló,

hisz megmutatja a magyar íróársaság érdeklődési igyekezetét, kozmopolita nézeteit a huszadik század első felében. A normatív, kanonizáló célzatosság irodalmi viszonylatban talán ebben a periódusban volt a legerősebb, s ez ismételten felötlük Babits, Szerb Antal, de már Ignóus és Fenyő Miksa választásaiban is: Swift, Wilde, Shaw neve figyelmet érdemlően gazdagította a lap oldalait, ugyanakkor recepciójukban a „faji” kérdés magyar kontextusba helyezésével izgalmas vitaindítók születtek.

A recepció mint újraírás, átírás kerül terítékre Hartvig Gabriella írásában, ahol Swift-imitációk és -adaptációk visznek közelebb Gulliver-minták variánsaihoz Karinthy, Horváth Klára vagy Gyárfás Endre írásaiban: a toposzá erősödő Gulliver-figurák totalitárius, posztkommunista kormányok alatt változtatnak világokat disztópikus, utópikus és önreflexív írásokban. Mihálycsa Erika a fordítás kockázatait kockáztatja lefordítani Flann O'Brien *At Swim-Two-Birds* irodalmi bravúrnak magyar nyelvre ültetésében: a dialektus problémája, a stílusparódiák, valamint az önparódia csupán néhány a számos kérdés-vitapont közül, amelyet tanulmánya felvet. A fordítást hárman végezték: Mihálycsa Erika, Csizmadia Gábor és a szöveg, mely makacsabb bármely szerzőnél, s amelynek végső soron igaza kell hogy legyen; a szerző bevallása szerint így egy fordításpalimpszeszt keletkezett. A két fordító önállóan dolgozva két különböző magyar változattal mutatkozott be egymásnak, s így az igazi feladat a két szöveg eggyé *fordítása* volt. A fordítók egy olyan eklektikus nyelvet próbáltak létrehozni, mely az eredeti szöveg standardtól való deviációira próbál rámutatni. Az O'Brien-szöveg parodisztikus hatásának átültetését a fordításbeli elidegenítés („foreignization in translation”) módszerével próbálják megoldani. Bahtyin ter-

minológiájával élve, a fordítás nyelvi karné vált eredményez, főleg egy olyan szövegben, mely az önparódiát kihasználva bármely fordítást az újraolvasás polcára helyez. Az eredmény: *Úszikkétnadáron*, a Koinónia kiadásában (2009).

Kurdi Mária kötetének két további darabja Heaney- és Mahon-fordítások interkulturális korlátait boncolja Jerzy Jarniewicz és D. Rác István írásaiban, akik a szelekció és interpretáció kérdéseiben jutnak arra a következtetésre, hogy a szerzők fordítása nem más, mint egy többoldalú kaland: a versekben inkább a fordítás feladata és verejtéke van jelen, mintsem egy végső üzenetet csemetető produktum. A magyar és ír költészet közti kötelek azonban nemcsak a fordításokban keresendő, hanem a két kultúra egymásban felfedezett másságának pozitívumában is.

A kötet kétségkívül igen fontos lépés a nemzetközi ír tudományok jelen változásainak, fejleményeinek kontextusba helyezésében. Igen ritka teljesítmény egy hasonló kaliberű konferencia elhangzott anyagaiból mérvadó kötet megszerkesztése, kiadása. Mint mindig azonban, a fáziskésés elkerülhetetlen: e recenzio a kiadástól egy évre születik, nem is beszélve arról, hogy a benne összegyűjtött szövegek lassan már három éve íródtak – mindez azonban nem írható a hiányosságok listájára. Ami igazán kérdést vet fel, az a kötet egészére vonatkozik: több, különböző kutatási területet képviselő tanulmány áll egymás mellett, kevés esélyt adva azonban a közöttük létrejövő dialógusnak. Az egyes szövegek nem találkoztak egymással a kötet megjelenéséig: itt egy zöld borító alatt próbálnak átszólni egymásnak, de nincs több lap. Az olvasó feladata kérdezni, előre- és visszalapozva párbeszélgetni az igen fontos interkulturális nézőpontokat, megszólalásokat.

Török Zsuzsanna